

ЛІТЕРАТУРА

- Авербух, К. Я. (2002). Манифест современной терминологии. [В:] *Материалы международной научно-практической конференции «Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах “Коммуникация-2002” (“Communication Across Differences”)*. Пятигорск, ч. 1, с. 192–194.
- Ахманова, О. С. (1998). Терминология лингвистическая. [В:] *Лингвистический энциклопедический словарь*. В. Н. Ярцева (ред.). Москва, с. 509.
- Виноградов, В. В. (1981). *Проблемы русской стилистики*. Москва, 320 с.
- Гвишиани, Н. Б. (1986). *Язык научного общения (вопросы методологии)*. Москва, 280 с.
- Геллнер, Э. (1962). *Слова и вещи*. Москва, 29 с.
- Герд, А. С. (1996). *Специальный текст как предмет прикладного языкознания*. Санкт-Петербург, 68 с.
- Гринёв-Гриневич, С. В. (2008). *Терминоведение*. Москва, 304 с.
- Лейчик, В. М. (1996). *Прикладное терминоведение и его направления*. Санкт-Петербург, 276 с.
- Панфилов, В. З. (1977). *Философские основы зарубежных направлений в языкознании*. Москва, 295 с.
- Рёбрушкина, И. А. (2004). О термине «термин». [В:] *Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы*. Казань, с. 79–80.
- Романова, Н. П. (1984). *Язык науки как результат и источник познания*. Новосибирск, 336 с.
- Спекторский, Е. (1911). *Понятие общества в античном мире. Эюд по семантике обществоведения*. Варшава, 27 с.
- Шелов, С. Д. (1998). *Определение терминов и понятийная структура терминологии*. Санкт-Петербург, 236 с.

*Подано до редакції 29.03.2018 року
Прийнято до друку 26.04.2018 року*

УДК [811.112.2:811.111:811.161.2]’373.7

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НОМЕНАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ
ДОМАШНІХ ПТАХІВ У НІМЕЦЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Марія Кирилюк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики іноземних мов
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)*

*e-mail: maria_kyryliuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4675-5607*

Наталія Ставчук

*викладач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна)*

*e-mail: natalie07@i.ua
ORCID: 0000-0001-7668-3395*

Статтю присвячено порівняльному дослідженню семантики і структури німецьких, англійських та українських фразеологічних одиниць з компонентом-орнітонімом на позначення домашніх птахів крізь призму лінгвокогнітивного підходу. Проаналізовано 128 фразеологізмів в аспекті їх структури та семантики, визначено кількісні показники типів фразеологізмів на основі їх структурно-семантичної класифікації та панівні типи в кожній мові, досліджено неметафоричні ознаки концептів домашніх птахів і специфіку їх метафоричного перенесення.

Ключові слова: *фразеологічна картина світу; фразеологізми з орнітонімами в німецькій, англійській, українській мовах; концепт; неметафоричні ознаки концептів; метафоричне перенесення.*

Kyrylyuk Mariya, Stavchuk Nataliya. Structural-semantic and cognitive features of phraseological units with ornithonyms, denoting poultry in the German, English and Ukrainian languages.

The article deals with the comparison of semantics and the structure of German, English and Ukrainian phraseological units denoting domestic birds and their in-depth description using the linguo-cognitive approach. 128 phraseological units were analyzed with respect to their structure and semantics, quantitative indicators of structural and semantic types of phraseological units and prevailing types in each of the compared languages were determined, nonmetaphorical characteristics of poultry concepts were studied, and specificity of their metaphorical transfer in the compared languages was investigated.

Concerning the structure of concepts in comparable languages, it has been proven that their similarity is manifested in the division of conceptual features into groups that describe objective physical characteristics, habits of birds, features associated with eating, as well as subjective image of humans about domestic birds. Concerning the metaphorical transfer, it is primarily carried out on a person (gender and socially oriented or not oriented), as well as material and abstract objects.

Ultimately, the interlingual comparison of these phraseologisms showed a significant amount of inter-language coincidences in the absence of full compliance in the phraseological picture of the world of one language in comparison with another, which reflects the general tendency for phraseological systems to be the bearers of cultural information of a particular nation.

Keywords: *phraseological picture of the world; phraseological units with ornithonyms in German, English and Ukrainian; concept; nonmetaphorical characteristics of the concept; metaphorical transfer.*

Фразеологічний фонд мови здавна привертав увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних мовознавців. В українських лінгвістичних студіях питання семантики фразеологізмів були в полі зору таких дослідників, як В. Білоноженко, І. Гнатюк, М. Демський, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, Д. Ужченко та ін. Зооніми у складі фразеологізмів досліджували на матеріалі англійської, французької, іспанської, турецької мов (Б. Ажнюк, А. Назарян, О. Корман, В. Гордлевський, Й. Буюккутлу, І. Покровська та ін.). Зооморфізми, а також частково орнітоніми, в українській мові вивчали Д. Ужченко, О. Селіванова, І. Покровська та ін. Функціональні особливості зооморфізмів на матеріалі російської, англійської, французької та новогрецької мов дослідила А. Кіпріянова. Предметом досліджень ставали багатозначні орнітоніми в англійській і німецьких мовах (Н. Чернишенко, Н. Фортуна), переносні значення орнітонімів російської та іспанської мов (М. Кутьєва), національно-культурна специфіка назв птахів в українській і німецькій мовах (Л. Дробаха).

Водночас фразеологію вважають найкращим об'єктом для вивчення доволі складних процесів когнітивної обробки інформації у свідомості людини. Лінгвокогнітивний підхід до вивчення фразеології підтримує дослідниця

Н. Петрова, вважаючи, що головним стимулом для створення фразеологічних одиниць є мислення народу [Петрова 1995, с. 223], а О. Назаренко [Назаренко 2001, с. 8] та Д. Ужченко наголошують на їх взаємозв'язку з народною культурою, етносвідомістю, етноособистістю, національним менталітетом [Ужченко 2000, с. 292–296].

У фразеології вирізняються праці, присвячені вивченню конотативних значень зоонімів і фразеологізмів з анімалістичним компонентом. Зоосемічний елемент властивий майже всім моделям світу. Більша чи менша його роль у формуванні картини світу зумовлена природним середовищем та історичним розвитком етносу, специфікою створеної ним культури. Кожна етнічна свідомість має лише їй властивий спосіб осмислення світу за допомогою зоосемії.

Досліджуючи зоометафору у світлі антропоцентричності мови, І. Миронова стверджує, що основою для порівняння людей і тварин є помічені зовнішні ознаки та дії останніх і зауважує, що, як правило, при цьому порівнянні складається негативна оцінка людини.

Поясненням цього факту є те, що, по-перше, у свідомості людини більшість тварин є носіями негативних якостей, оскільки тваринний світ становить для людини певну небезпеку. По-друге, людина має комплекс свого роду зверхності відносно тварин, які стоять, на її думку, на нижчому щаблі розвитку. По-третє, в орієнтованій на людину лексиці позитивна оцінка усвідомлюється як норма, натомість негативно марковані відхилення закріплюються за допомогою зоолексики світу [Миронова 2001, с. 150].

У процесі розвитку суспільства багато тварин набули культової значущості, і слова, що їх номінують, обросли своєрідними асоціаціями й конотаціями, формуючи національний ономастичний і національний фольклор, фразеологію і паремійний фонд носіїв мови, які є найбільш стійкими пластами лексико-фразеологічного рівня і тому володіють «когнітивною пам'яттю». Фразеологічні одиниці (ФО) відображають у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, тому дослідження ФО як цінного лінгвокультурологічного матеріалу дозволяє виявити якісні характеристики взаємозв'язку культури і мови.

Зооніми надають необмежені можливості для когнітивних досліджень, тому що «когнітивна пам'ять» зоосемічної лексики в різних мовах зберігає і відображає багатовіковий життєвий досвід етносу, а їх зіставний опис у складі фразеологізмів на матеріалі різних мов сприяє відтворенню загального і специфічного у світобаченні народів.

Метою наукової статті є порівняння складу, семантики та структури німецьких, англійських і українських фразеологічних одиниць з назвами на позначення домашніх птахів і їх поглиблений опис крізь призму лінгвокогнітивного підходу.

Матеріалом дослідження слугують німецькі, англійські та українські фразеологізми з компонентом-орнітонімом (128 одиниць), вилучені методом суцільної вибірки з фразеологічних і тлумачних словників німецької, англійської та української мов та інших лексикографічних джерел.

У нашому дослідженні мовний матеріал організовуємо за структурно-семантичною класифікацією О. Куніна, у межах якої виокремлюємо такі типи ФО: 1. Номінативні ФО, тобто фразеологізми, що означають предмети, явища тощо. 2. Номінативно-комунікативні ФО, до яких належать дієслівні ФО, що можуть трансформуватися в речення. 3. Вигуківі і модальні ФО, тобто такі, що

виражають емоції, волевиявлення тощо, але не володіють предметно-логічним значенням. 4. Комунікативні ФО, тобто ФО зі структурою простого та складного речення [Кунин 1996, с. 243–331].

У нашому дослідженні проаналізуємо ФО з концептами – назвами домашніх птахів ряду куроподібних у німецькій, англійській та українській фразеологічній картині світу (ФКС) як фрагмента відповідної мовної картини світу, що є не його дзеркальним відображенням, а формою, у якій фіксуються знання людини про навколишній світ.

Концепт *HUHN/HEN/КУРКА*

Когнітивна структура концепту в німецькій фразеологічній картині світу (НФКС) представлена 18 ФО з таким компонентом, в англійській – 24, в українській – 21 ФО, які можна об'єднати в такі групи:

- в німецькій мові:

номінативні: *ein dummes Huhn* (дурна голова), *ein fideles Huhn* (реготуха), *ein komisches Huhn* (дивачка, дивна людина), *ein leichtsinniges Huhn* (тюхтій, невдаха), *ein verrücktes Huhn* (навіжена, дивакувата людина), *ein gelehrtes Huhn* (синя панчоха), *ein verregnetes Huhn* (мокра курка) (7 ФО);

номінативно-комунікативні: *sein Huhn im Topf haben* (добре себе забезпечувати, букв. мати курку у своєму горщику); *wie ein gerupftes Huhn aussehen* (мати вигляд як мокра курка); *mit den Hühnern schlafen gehen* (лягати спати з курями); *mit den Hühnern aufstehen* (вставати з півнями); *ein Gesicht haben, als hätten einem die Hühner das Brot weggefressen* (мати вигляд, ніби кури хліб відібрали, тобто розгублений); *wie Hühner im Regen hocken* (сидіти як кури під дощем) (6 ФО);

вигукові і модальні: *Da lachen ja die Hühner!* (Курям на сміх!) (1 ФО);

комунікативні: *Auch ein blindes Huhn findet auch mal ein Korn* (букв. Слепа курка також іноді зерно знаходить); *Er guckte wie ein Huhn, wenn es donnert* (Він дивився, наче приголомшений: букв. як курка, коли гримить); *Hühner, die viel gackeln, legen wenig Eier* (Курка, яка багато кудкудакає, несе мало яєць) (3 ФО);

- в англійській мові:

номінативні: *son (s) of a (the) white hen* (син білої курки); *as fat as a hen in the forehead* (жирний, як лоб курки); *as fast as hen fills her belly* (швидкий, як курка, що набиває собі утробу); *mad as a wet hen* (навіжена як мокра курка); *like a hen on a hot griddle* (як курка на гарячій пательні); *as nice as a nun's hen* (така мила, як курка черниці) (6 ФО);

номінативно-комунікативні: *to have both the egg and the hen* (мати і курку і яйце); *to seek a hare in a hen's nest* (шукати зайця в курячому гнізді); *make one fly with Jackson's hens* (зробити когось банкрутом) (3 ФО);

комунікативні: *He that comes of a hen must scrape* (той, хто походить від курки мусить скребтися); *he has eaten the hen's rump* (він з'їв огузок курки: про того, хто найбільше говорить); *she holds up her head like a hen drinking* (вона закидає голову доверху, як курка, що п'є); *a black hen lays a white egg* (і чорна курка несе білі яйця); *the neighbour's hen lays the largest eggs* (сусідські кури несуть більші яйця); *it's not the hen that cackles the most that lays the most eggs* (не та курка, яка більше кудкудакає, несе більше яєць); *my dame fed her hens on thanks, but they laid no eggs if the hen does not prates he will not lay* (букв. для отримання від курки яєць недостатньо їй подякувати); *it is no good hen that cackles in your house and lays in another's* (букв. недобре, коли курка кудкудакає в одному будинку, а несеться в іншому) (15 ФО);

- в українській мові:

номінативні: потрібен як курці третя нога; розумний як попова курка; сліпа як курка; облізла як курка; красива як мокра курка; ситий як Химіні кури; красива як мокра курка (7 ФО);

номінативно-комунікативні: квочке як зозуляста курка; сокоче як курка; боїться, як курка дощу; сидить як курка на яйцях; упав в біду як курка в борці тощо (12 ФО);

вигукові і модальні: Курям на сміх! (1 ФО);

комунікативні: кому що, а курці просо; кому весілля, а курці смерть (2 ФО).

У структурно-семантичному відношенні можна констатувати, що в німецькій та українській мовах панівним для цього концепту є тип номінативних і номінативно-комунікативних ФО, тоді як в англійській мові переважають комунікативні фразеологізми. При цьому саме в номінативних і номінативно-комунікативних ФО німецької та української мов більшою мірою об'єктивується метафорична концептуальна ознака *курка – особа/жінка*, тоді як серед концептуальних метафор англійської мов переважають *курка – особа* (12 ФО), *курка – річ/абстрактне поняття* (10 ФО). Жінка, яка в порівнюваних мовах асоціюється з куркою, недалеко, дивакувата, легковажна, невірноважена, навіть дещо навіжена, неприваблива зовні (мокра курка). Крім того, лише в німецькій та українській мовах виявлено по одній ФО вигуково-модального типу (*Da lachen ja die Hühner! Курям на сміх!*).

ФО порівнюваних мов репрезентують неметафоричні концептуальні ознаки, що описують фізичні властивості та здатності цієї птиці. Одна з таких ознак – концептуальна, що означає фізичну особливість курки нести яйця. Вона представлена найбільшою кількістю англійських ФО (6), усі з яких належать до групи комунікативних. У ФКС українців концептуальна ознака, що означає фізичну особливість курки нести яйця та висиджувати курчат, представлена 7 ФО: *надулася, як квочка; заклопотана, як квочка коло курчат; засиділася, як квочка на яйцях; як квочка з курчатами розходилася; як квочка перед бурею; як квочка з курчатами (мати з дітками); щастить як тій курці, що качата водить*, тоді як у німецькій мові ця ознака актуалізована мінімально.

Курка є традиційною стравою англійців, що відображено в англійській фразеологічній картині світу (АФКС) ФО *he has eaten the hen's rum* та *like a hen on a hot griddle*. Аналогічно і в інших порівнюваних мовах знаходимо відображення концептуальної ознаки *курка – їжа*: в нім. *Sein Huhn im Topf haben* (добре себе забезпечувати); в укр. *упав в біду як курка в борці; кому весілля, а курці смерть* тощо.

Отже, нами проаналізовано 17 німецьких, 24 англійських і 22 українські ФО з концептом КУРКА. Виявлено, що спільними метафоричними ознаками для концепту в німецькій та українській мовах є ознаки *курка – особа*, *курка – особа/жінка*, що відображено в більшості німецьких та українських ФО, тоді як в англійській ФКС, особливо у ФО комунікативного типу, об'єктивується метафорична концептуальна ознака ширшого спектру *курка – особа/річ/абстрактне поняття*, оскільки більшість одиниць такого структурного типу співвідносні з динамічною ситуацією, тобто є ситуативно орієнтованими напрямком метафоризації [Москаленко 2012, с. 194–196]. Спільною для всіх порівнюваних мов є також концептуальна ознака *курка – їжа*, що відображено 1 ФО німецької ФКС та 2 ФО української ФКС; ознака

курка носить яйця представлена 1 німецькою, 6 англійськими та 3 українськими ФО.

Відмінним є те, що концептуальна ознака *курка* – *мати* репрезентована переважно українськими ФО (7), жодною – німецькою, а в англійській мові представлена імпліцитно.

Концепт *НАHN/СОСК/ПІВЕНЬ*

Когнітивна структура концепту в НФКС представлена 15 ФО, з таким компонентом в англійській – 17-ма, в українській – 13-ма, які можна об'єднати в такі структурно-семантичні групи:

- в німецькій мові:

номінативні: *der gallische Hahn* (гальський півень: символ Франції); *der grüne Hahn* (розм. жандарм); *stolz wie ein Hahn*; *mit dem ersten Hahnenschrei* (з першими півнями); *vom Hahnenschrei bis zum Eulenzuf* (з ранку до півночі) (5 ФО);

номінативно-комунікативні: *Hahn im Korbe sein* (єдиний чоловік у жіночому товаристві); *j-m den roten Hahn aufs Dach setzen* (пустити комусь червоного півня: підпалити його будинок); *wie der Hahn auf dem Mist losgehen* (походжати як півень на гноїщі); *so viel wie der Hahn vom Eierlegen verstehen* (розбиратися в чомусь, як півень у кладці яєць); *wie zwei Hähne aufeinander losgehen* (наскакувати один на одного як два півні) (6 ФО);

комунікативні: *Jeder Hahn ist König auf seinem Mist* (кожен півень король на своєму гноїщі); *Zwei Hähne taugen nicht auf einem Mist* (два півні не уживаються разом на одному гноїщі); *Kein Hahn kräht mehr danach* (ніхто про це більше не згадує, букв. ніякий півень про це більше не кричить) (3 ФО);

- в англійській мові:

номінативні: *a cock and bull story* (вигадка, нісенітниця, казка про білого бичка); *the cock of the walk* (ватажок, головна персона); *cock on his own dunghill* (хазяїн становища); *the red cock* (червоний півень); *cock in the henhouse* (букв. півень в курятнику); *a cock of a different hackle* (зовсім інший супротивник); *like Teague's cocks that fought one another, though hall were of the same side* (півні, що воюють між собою, хоча вони на одній стороні); *as game as a fighting cock* (бойовий півень); *as proud as a cock* (гордий як півень); *as mean as a rooster in at hunderstorm* (як півень в грозу); *a rooster one day and a feather duster the next* (букв. одного дня півень, іншого лише пір'я) (11 ФО);

номінативно-комунікативні: *to rule the roost* (командувати, керувати); *to live like fighting cocks* (жити як бойовий півень) (2 ФО);

комунікативні: *a cock crows best on his own dunghill* (півень найкраще співає на своєму гноїщі); *who eats his cock alone must saddle his horse alone* (букв. хто сам їсть свого півня, той сам сідлає свого коня); *that cock will not fight*; (цей півень не буде битися); *every cock sings in his own manner* (кожен півень співає по-своєму) (4 ФО);

- в українській мові:

номінативні: діло півняче; як півень на тік; червоний (вогняний) півень (усього 3 ФО);

номінативно-комунікативні: пустити (червоного) півня; співати півнем; ловити півня; наскакувати півнем; виступати півнем; вставати з півнями; ходити півнем (7 ФО);

комунікативні: ще й півні не співали; півень убрід переходить; треті півні проспівали (3 ФО).

У структурно-семантичному аспекті вкажемо на перевагу в усіх мовах ФО номінативного та номінативно-комунікативного типу, коли їх когнітивні значення виявляються більш однозначними.

Насправді, аналізуючи ФО порівнюваних мов, ми виявили спільні метафоричні ознаки для цього концепту, зокрема: півень має бійцівські задатки, півень володіє лідерськими якостями, півень співає, червоний півень є віщуном пожежі.

У німецьких ФО на кшталт *Jeder Hahn ist König auf seinem Mist. Zwei Hähne taugen nicht auf einem Mist*, як і в англійських *a cock crows best on his own dunghill*, об'єктивується концептуальна ознака *півень не терпить суперництва*, в англійській ФО *as proud as a cock* концептуальна ознака *півень гордий*, а в німецькій ФО *Hahn im Korbe sein* та англійській *cock in the henhouse* ознака *єдиний чоловік у жіночому товаристві*.

У німецькій та українській мовах фразеологізми з цим концептом пов'язані також з голосом півня, уранішнім співом: *вставати з півнями (першими, другими, третіми), це й півні не співали, співати півнем, треті півні проспівали; mit dem ersten Hahnenschrei; beim ersten Hahnenschrei aufstehen*. Крім того, в українській ФКС фразеологізм *співати півнем* має метафоричне значення 'бути улесливим'.

В англійській мові концептуальна ознака *a cock sings (півень співає)* реалізується зі значенням індивідуальної особливості в комунікативній ФО *every cock sings in his own manner*.

Концептуальна ознака *червоний півень як вогонь* об'єктивується німецькими ФО *der rote Hahn i j-m den roten Hahn aufs Dach setzen* та англійською ФО *the red cock*.

Український фольклорний образ *червоний півень* унаслідок подібності за кольором зазнає метафоризації до вогню, а відтак – до пожежі, що знаходить відображення у ФО *червоний півень, пустити червоного півня*. На рівні цієї концептуальної ознаки спостерігаємо тотожність у всіх порівнюваних мовах.

У ФКС українців відбито побутові спостереження за цим птахом, що є її відмінною концептуальною ознакою: *півень убрід переходить* (мілка річка), *мов півень на тік* (дуже обережно, обачно), *діло півняче* (те, що не стосується когось).

Отже, ми проаналізували 14 німецьких, 17 англійських та 13 українських ФО з концептом *НАHN/COCK/ПІВЕНЬ*. Виявлено, що панівною спільною метафоричною ознакою для цього концепту в порівнюваних мовах є *півень – особа/чоловік*, тобто для цього концепту метафоричне перенесення набуває досить чіткої гендерної диференціації [Москаленко 2012, с. 191–196]. Утім, спостерігається також реалізація метафори *півень – річ/абстрактне поняття*, як і *півень – їжа*, останнє представлено в англійській ФКС імпліцитно.

Концепт *HÜHNCHEN/CHICKEN/КУРЧА*

Когнітивна структура концепту представлена в німецькій, як і в українській, фразеологічній картині світу 3-ма ФО, із таким компонентом в англійській – 15-ма, які можна об'єднати в такі структурно-семантичні групи:

- у німецькій мові:

номінативно-комунікативні: *ein Hühnchen mit j-m zu rupfen haben* (зводити рахунки з кимось); *sich wie Müllers Hühnchen nähren* (2 ФО);

комунікативні: *Die Hühnlein verkaufen, noch ehe die Eier gelegt sind* (букв. продавати курчат, перш ніж знесли яйця) (1 ФО);

- в англійській мові:

номінативні: *Mother Carey's chicken* (букв. курчата мами Кері); *chicken feed* (дурниця, нісенітниця); *a chicken and egg situation* (букв. ситуація курки і яйця); *chicken scratch* (букв. куряча царапина); *like a headless schicken* (букв. як курка без голови); *as weak as a chicken* (слабкий як курча) (6 ФО);

номінативно-комунікативні: *to have January chicks* (букв. мати січневих курчат); *to be no chicken* (букв. не бути курчам); *to be no spring chicken* (не бути весняним курчам); *to go to bed with the chickens* (рано лягати спати, букв. з курчатами); *to run around like a chicken with its head cut off* (бігати, як курча без голови); *to count one's chickens* (рахувати чиїхось курчат) (6 ФО);

комунікативні: *do not count your chickens before they are hatched* (не рахуй курчат, перш ніж вони вилупилися); *though the fox runs the chicken hath wings* (букв. хоча лисиця біжить, у курчати є крила); *the chickens have come home to roost* (він чи вона дістає те, до чого сам призвів (сама призвела)) (3 ФО);

- в українській мові:

номінативні: *наче курчат погубив* (1 ФО);

номінативно-комунікативні: *курчат лічити* (1 ФО);

комунікативні: *з вареної крашанки курча висидить* (1 ФО).

Комунікативні ФО в німецькій мові *Die Hühnlein verkaufen, noch ehe die Eier gelegt sind*, в англійській мові *do not count your chickens before they are hatched*, як і *курчат лічити* в українській, містять метафору курчати з конотативним значенням *підводити підсумки, оцінювати результати*.

Німецька номінативно-комунікативна ФО *sich wie Müllers Hühnchen nähren* та англійські на кшталт *as weak as a chicken* реалізують ознаку «курча – це те, що вилуплюється з яйця, слабке тендітне створіння, постійно потребує їжі, але мало з'їдає». Однак в англійській мові концептуальні ознаки при описі фізичних характеристик концепту та його звичок виявляються значно ширшими та докладнішими, що зумовлює значну кількісну перевагу ФО з концептом КУРЧА в англійській ФКС (15 ФО): курчата мають крила (*though the fox runs the chicken hath wings*), рано повертаються на сідало (*to go to bed with the chickens*), можуть шкребтисся (*chicken scratch*) тощо. Відмінною концептуальною ознакою курчат виявляється сезон року, коли ті вилуплюються з яйця: якщо зимою – це нетипове явище (*to have January chicks*), якщо восени, то такі курчата невдалі, а навесні – найкращі (*to be no spring chicken*) [Москаленко 2012, с. 193].

Щоправда, зазначимо, що деякі з цих ознак характерні і для концепту КУРКА, тому в інших порівнюваних мовах зазнали метафоричного перенесення з цим концептом. Наприклад, *лягати спати з курми* в українській мові та *mit den Hühnern schlafen gehen* у німецькій мові.

Номінативна ФО української ФКС *мов курчат погубив* має конотацію 'бути розгубленим, мати розпачливий вигляд тощо', а українська комунікативна ФО *з вареної крашанки курча висидить* описує надзвичайно хитру та спритну людину.

Отже, зазначимо, що фразеосемантичне поле ФО порівнюваних мов збігається в тому, що *курча – людина, курча – річ/абстрактне поняття*. При цьому метафоричне перенесення цього компонента фразеологізму на особу в англійській мові можливе найчастіше при описі дітей і людей молодого віку [Москаленко 2012, с. 194].

Підсумовуючи аналіз особливостей ФО із концептами – назвами домашніх птахів, узагальнимо їх структурно-семантичні характеристики в

таблиці кількісних даних згідно зі структурно-семантичною класифікацією О. Куніна (усього 128 ФО).

Назва птаха / група структурно-семантичної класифікації О. Куніна	Huhn	hen	курка/квочка	Hahn	cock	півень	Hühnchen	chicken	курча	Усього		
	Німецькі ФО	Англійські ФО	Українські ФО	Німецькі ФО	Англійські ФО	Українські ФО	Німецькі ФО	Англійські ФО	Українські ФО	Німецькі ФО	Англійські ФО	Українські ФО
Номінативні	7	6	7	5	11	3	–	6	1	12	23	11
Номінативно-комунікативні	6	3	12	6	2	7	2	6	1	14	11	20
Вигуківі	1	–	1							1	–	1
Комунікативні	3	15	2	3	4	3	1	3	1	7	22	6
Усього	17	24	22	14	17	13	3	15	3	34	56	38

Одержані дані засвідчують значну кількісну перевагу англійських ФО із концептом – назвою домашніх птахів порівняно з ФО німецької та української мов. При цьому очевидним є переважання серед англійських ФО одиниць номінативного та комунікативного типу, у німецькій та українській мовах – номінативного та номінативно-комунікативного.

При аналізі когнітивних особливостей ФО з компонентом-орнітонімом урахували неметафоричні ознаки концептів домашніх птахів і специфіку їх метафоричного перенесення в порівнюваних мовах. Стосовно першого, то структури аналізованих концептів мають схожі риси, що проявляється в поділі концептуальних ознак на групи, які описують фізичні характеристики, поведінка та звички птахів, ознаки, пов'язані з уживанням їжі, як і суб'єктивні уявлення людини про домашніх птахів і традиції вживання певних видів птахів у їжу. Стосовно метафоричного перенесення, то воно відбувається передусім на людину (гендерно і соціально орієнтовано чи неорієнтовано), а також на матеріальні й абстрактні об'єкти.

Зрештою, міжмовне порівняння означених фразеологізмів засвідчило значну кількість міжмовних збігів, зокрема в загальних принципах метафоризації, хоча відсутність повної відповідності у ФКС однієї мови порівняно з іншою відображає загальну для фразеологічних систем тенденцію бути носіями культурної інформації того чи того народу.

Не йдеться і про повну тотожність семантичного та когнітивного поля навіть у випадку мінімальних розбіжностей. Адже когнітивна пам'ять зоосемічної лексики в різних мовах зберігає і відображає багатовіковий життєвий досвід етносу, його світогляд і духовну культуру, і саме зооніми, зокрема орнітоніми, відтворюють загальне і специфічне у світобаченні через людські риси і явища навколишньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

Вальчук, Г. В. (2000). До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення. [У:] *Мова і культура*, вип. 2, т. I: Філософія язика и культури. Культурологический компонент язика, с. 34–37.

Кунин, А. В. (1996). *Курс фразеологичи современного английского язика*. Москва; Дубна, 380 с.

Манакін, В. (2011). Когнітивна лінгвістика та доцільність для сучасного мовознавства. [У:] *Наукові записки*, вип. 95 (1), серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград, с. 10–14.

Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*. Москва, 208 с.

Миринова, И. В. (2001). Зоометафора в свете антропоцентричности язика. [В:] *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. И. А. Стернин (ред.). Воронеж, с. 149–151.

Москаленко, А. В. (2012). Концепт HEN в английской фразеологической картине мира. [В:] *Вестник Санкт-Петербургского ун-та*, сер. 9, вып. 2, с. 191–196.

Назаренко, О. В. (2001). *Українська фразеологія як вираження національного менталітету*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 18 с.

Петрова, Н. Д. (1995). Семантичні механізми в процесі фразотворення. [У:] *Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія*. Київ, с. 222–232.

Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ; Черкаси, 276 с.

Ужченко, Д. (2000). Форми виявлення культурно-національної семантики українських зоофразеологізмів. [У:] *Лінгвістичні студії*, вип. 6, с. 292–296.

Подано до редакції 21.03.2018 року

Прийнято до друку 19.04.2018 року

УДК 81.161.2'373(477.46)

ЛЕКСИКОГРАФІЧНО-ТЕКСТОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОНЬТЬ
'ДАВНО', 'ДУЖЕ ДАВНО' В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Наталія Коваленко

кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Україна)

e-mail: ndm.kovalenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7810-1982

У статті досліджено особливості вживання та просторове поширення лексики та фраземіки на позначення понять 'давно', 'дуже давно' за матеріалами наративів, словників, фольклорних та етнологічних праць. Визначено, що найчастіше спектр часових проміжків засобами фразеології наповнений одиницями, що номінують історичний час у житті суспільства, країни. Реалізовуючись у нових мовленнєвих умовах, фразеологізми метафорично номінують часову реальність у різних планах: природному, фізіологічному, історичному, релігійному.

За матеріалами транскрибованих текстів із трьох наріч української мови, виявлено приклади автокоментування різних типів, визначено, що будь-яке коментування виникає тоді, коли мовець не має впевненості, що реципієнт точно його розуміє, «правильно» сприймає інформацію.

Ключові слова: фразеологічна одиниця; діалектне мовлення; говір; говірка; давно; дуже давно.